

mával: „A délutáni hőséget – a házban csak a márványpadló volt hűvös – a behajtott spaletták mögötti füledt, meleg félhomályban vészelték át, miután a velejéig romlott contessa kezeit Miklós egy vörös selyemsállal a buja rokokó pamlag faragott fájához kötözte.” (123.) Ugyan nincs a regény borítójára írva, de szerencsére van, ami ingerli az érzékeket is: nagy hangsúlyt kap a menük felvonultatása, melyek valóban ízorgiát jelentenek. („A vacsora tárkonyos fácán-ragulevessel kezdődött, majd erdei gombákkal és somlekvárral tálalt fácánmellel folytatódott, főételnek sült szarvashátszín tálaltak paprikás gesztenyemártásban, valamint – az erdélyi vendégre való tekintettel – szarvasgombás puliszkával, és végül egy kis meggykrémes csokoládétorta adódott”. – 68.)

Abban, hogy a századelő világa olyan elevenen tud megjelenni a regényben, a sok alárendelő mondat szerkezetéből felépülő nyelvezetnek, indázó mondat szerkezetnek nagy szerepe van. Ráadásul korabeli és/vagy annak tűnő szövegek is bekerültek a könyvbe, például egy szabadkőművesekről írt Ady-újságcikk; vagy több helyen – a korízlést kiszolgáló – versek. Az utóbbiak felbukkanása nemcsak a műnemek közti kalandozás izgalmát hordozza, hanem pátoszuk felerősíti a szöveg hatásvadász vadhajtasait is, ilyen például a szabadkőműves rítusok leírása, melynek teatralitása egy nem beavatott számára már-már komikusan hathat. Azonban, hogy ne legyünk olyan szigorúak a regény hatásvadász megoldásaival szemben, csak gondoljunk arra, hogy mindez egy bankár szövege. Ha száz éve került volna napvilágra a most közreadott „kézirat”, bizonyára Szerb Antal *Utazás és holdvilág* című regényének előképeként tekintenénk rá, így persze fordított a helyzet. Mindenesetre a két regény közti rokonság egészen közeli, hiszen a *Tündérváros* is számot ad írója elbeszélő-tehetségéről, kultúrtörténeti jártasságáról, sőt, irodalomelméleti ismereteiről, ugyanakkor számot tart a szélesebb közönség érdeklődésére is, és könnyed olvasmányélményt kíván nyújtani. Ha hagyjuk, hogy magával ragadjanak romantikus gesztusai, izgalmas utazást tehetünk a „boldog békeidők” korszakába. (*Prae.hu – Palimpszeszt*)

BEDI KATA

Útikalauz olvasási kalandokhoz

GINTLI TIBOR: IRODALMI KALANDTÚRA

Egy válogatott tanulmányokat tartalmazó kötet – mely hosszú évek kutatói munkásságából nyújt ízelítőt – több szempontból is érdemesnek mutatkozhat az olvasói figyelemre. Az egyes írások azon túlmenően, hogy a különböző szövegértelmezések meggyőző erejéről adnak számot és a szerzőjük olvasói érdeklődéséről, ízléséről árulkodnak, azt is megvilágíthatják, hogy milyen elméleti-elemzői módszerek segítségével fogalmazódnak meg az alkotásokat vizsgáló interpretációk. Ily módon pedig az eredetileg önállóan megjelenő tanulmányokat egymás után olvasva átfogó képet kaphatunk az adott szerző addigi munkásságáról is, úgy a tudományos érdeklődés és módszertan több éven keresztül állandónak tekinthető ele-

meiről, mint arról, hogy esetlegesen milyen változások, módosulások történtek e téren az eltelt idő folyamán.

Gintli Tibor tanulmánykötetere fokozottan érvényes ez a megállapítás, hiszen az elmúlt bő két évtized kutatói, értelmezői tevékenységét felölelő válogatás írásai nemcsak önmagukban tarthatnak igényt az olvasói figyelemre, hanem azért is, mert általuk pontosabban körvonalazódik az a változatos elemzői attitűdre épülő szövegolvasó gyakorlat, melyet a szerző korábbi monográfiai – mint az irodalomtudósi pálya egy-egy fejezete – talán kevésbé voltak képesek (és hivatottak) felmutatni. Az *Irodalmi kalandtúra* egyértelműen reprezentálja azt a sokirányú érdeklődést, mely Gintli munkásságát az 1990-es évek óta jellemzi. Bár az írások többsége a szerző kutatási területét jelentő 20. századi magyar irodalom életműveit és alkotásait igyekszik megszólaltatni, néhány elemzés e korszakhatárt kitérítve a 19. századi, illetve a kortárs irodalomból meríti vizsgálatát tárgyát. Az írások (és az értelmezés) változatosága abban is érvényre jut, hogy egyfelől a tanulmányok lírai és epikus műveket egyaránt bevonnak a szövegolvasás horizontjába, másfelől a sokat elemzett vagy épp vitatott életművek (pl. Ady, Krúdy, Radnóti, Móricz, Márai) mellett a magyar irodalom kevésbé kanonikus szerzői (pl. Pap Károly, Cholnoky Viktor, Cholnoky László) és alkotásai is felbukkannak. A legtöbb írás természetesen azoknak a problémáknak a körüljárásához kötődik, melyek a szerző kutatásának a fókuszában álltak a korábbi években. Így kerülnek külön fejezetbe az Ady költészetét (és egyben az Ady-olvasás megújulási lehetőségeit) vizsgáló tanulmányok, illetve azok az elemzések, melyek Krúdy prózáját és ehhez kapcsolódóan az anekdotikus elbeszélés hagyományának újraértését tárgyalják.

A kötetet olvasva határozottan körvonalazódik két olyan – látszólag ellentétes, valójában inkább csak a hangsúlyok tekintetében eltérő – megközelítésmód, mely a vizsgált kérdéseket igyekszik minél alaposabban körüljárni. Az írások többsége a tárgyalt életműveket átfogóbb perspektívából közelíti meg, és olyan problémákra fókuszál, melyek az adott szerző összes alkotásának olvasását meghatározzák. Ezek a tanulmányok általában számot vetnek a (sokszor egyoldalúvá váló) recepció alakulásával, és egyben kísérletet tesznek arra, hogy új kérdésekkel kimozdítsák a szöveget az évtizedek óta rögzültnél látszólag jelentéseiből. Ady lírájának újraolvasásához például olyan, korábban kevésbé kanonikus művek elemzésére tesz javaslatot a kötet szerzője, amelyek mellőzik a versbeli én mitikussá növelésének szimbolista-szecessziós nyelvi megoldásait (*Ady beszédmódja az istenes versekben*). A Babits költészetének recepciójában egyre inkább tért hódító, bíráló megállapításokkal vitázva több olyan érvet sorakoztat fel, amelyek meggyőzően képesek bizonyítani e líranyelv modernségbe ágyazottságát: a tematikusan és a lírai beszédmódban egyaránt megképződő dinamikus tradíció-felfogás, a lírai személyesség (ön)korlátozása, a kötetkompozíciók kialakításában szerepet játszó önreflexivitás vagy éppen az életmű későbbi hatástörténete mind a babitsi életmű korszerűségének tézisének támasztják alá (*A Babits-líra viszonya a modernséghez*). Krúdy prózáját pedig a korábbi értelmezések korántsem egyértelműen elismerő megállapításait megkérdőjelezve egyrészt az anekdotikus narráció modernséghez kötődő megújítási kísérletei miatt (*Anekdoták és modernség*), másrészt a 20. század első felének magyar és világirodalmi szövegeivel történő komparatív együttlolvasható-

sága okán (*A komparatiztika mai lehetőségei a Krúdy-olvasásban*) sorolja a kor-
szak legjelentősebb epikus teljesítményei közé. Ezekben a tanulmányokban, ille-
ve a hasonló logikát követő írásokban az életműveket érintő általános érvényű
kérdésfelvetések és az újraolvasásra tett javaslatok mellett csak rövid, vázlatos szö-
veginterpretációkkal egészül ki a felvázolt gondolatmenet. Ennek köszönhetően
az elemzések elsősorban továbbgondolásra, részletesebb kifejtésre váró okfejtés-
nek tekinthetők, melyeknek nem titkolt célja esetlegesen olyan szakmai viták kez-
deményezése, melyek képesek hatékonyan hozzájárulni egy-egy alkotói pálya
újraértékeléséhez. E tanulmányok ezzel együtt azt is érvényre juttatják, hogy szer-
zőjük miként látja megvalósíthatónak a termékeny, személyeskedéstől mentes,
szaktudományos alapozottságú vita lefolytatását. Néhány írásában ugyanis Gintli
konkrétan egy-egy szerzőhöz kapcsolódó elméletet vagy értelmezést illet bíráló,
de legalábbis kételyeinek hangot adó megjegyzésekkel. A megfogalmazódó kritika
azonban soha nem a személynek vagy az általa képviselt (és esetlegesen idegen-
nek vagy épp lebecsülendőnek tartott) módszernek vagy elméletnek szól, sokkal
inkább a művek újabb jelentéseit feltárni kívánó értelmezői szándékból eredeztet-
hető (ami természetesen nem zárja ki a másként olvasás elfogadásának gesztusát).
Jó példa erre a József Attila *Eszméletét* értékelő tanulmány, melyben a szerző
leginkább Tverdota György koncepciójával vitázva alakítja ki álláspontját, miköz-
ben végig hangsúlyozza, hogy saját elemzői módszere és kérdésfelvetése az *Esz-
mélet*-olvasatok közül éppen a bírált értelmezőéhez áll a legközelebb (*Vers és cik-
lus között*).

A kötet írásainak egy másik csoportjában az életművek egészére vonatkozó
problémafelvetések ellenében egy-egy részletesebben kidolgozott szöveginterpre-
táció kerül túlsúlyba. Természetesen a szerző ezekben a tanulmányokban sem
hallgatja el azoknak az egyoldalú, sokszor leegyszerűsítő olvasatoknak a recepciót
meghatározó befolyását, melyek hosszú időre feledésre ítélték szövegeket. A Mó-
ricz-értelmezések esetében például a realizmust elváró olvasás „normaképző” ha-
tását tartja felelősnek a regények iránti érdeklődés csökkenéséért (*Bovary úr vagy
Bovarynő*), míg Cholnoky László két alkotását elemezve arra jut, hogy mivel az
anekdotikus hagyományokat felelevenítő és a lélektani irányultságú regénypoétika
nyelv- és személyiség-felfogása a korábbi recepcióban egymást kizáró olvasati le-
hetőségnek bizonyult, így az író művei sem válhattak igazán kanonikussá az olva-
sók (és az értelmezők) körében (*Lélektaniség és anekdotikus beszédmód Cholnoky
László prózájában*). Az *elsodort falu* elemezve viszont épp ellentétes a gondolat-
menet logikája: Gintli írása ebben az esetben arra keresi a választ, hogy mi az oka
a Szabó Dezső-regény korabeli hatásának, népszerűségének, s képesnek mutatko-
zik-e a szöveg ezt megismételni a kortárs befogadásban („*Vigasztaló valótlansá-
gok*”). A recepció ellentmondásait felvázoló kérdésfelvetések nyomán az egyes al-
kotások értelmezése – bár többféle megközelítési szempontot is igyekszik érvé-
nyesíteni a kötet szerzője – alapvetően egy központi probléma köré szerveződik.
Az *Isten háta mögött* például a realizmus és a romantikához kötődő mitizáló el-
beszélésmód párbeszédéként, Pap Károly *Megszabadítottál a haláltól* című regé-
nyét a bibliai (zsidó-keresztény) tradícióhoz való kapcsolódás és az attól való elkü-
lönböződés kettősségében értelmezi (*Kulturális hagyományok átértelmeződése*),

míg Závada Pál *A fényképész utókora* című művét a realista és a posztmodern próza narratív megoldásainak inkább disszeminatív, mintsem összetartó kapcsolataként interpretálja (*Imitáció és poétikai innováció viszonya Závada Pál A fényképész utókora című regényében*).

Amennyiben a kötetet olvasva Gintli Tibor tanulmányainak elméleti vagy a gondolatmenet kidolgozásának módszertani bázisát próbálnánk általánosan megragadni, nehéz helyzetbe kerülünk. Az egyes írások egyenletes és az egész kötetben érvényesülő egységes színvonalon fogalmazzák meg állításait (függetlenül attól, hogy korábban milyen tudományos ranggal rendelkező folyóiratokban jelentek meg), azonban a szövegek egységét biztosító szakmai nivó változatos okfejtésre és kérdezőmódra épülő írásokat eredményezett. Gintli értelmezői gyakorlatának, úgy tűnik, épp ez a kulcsa: az egyes alkotások vagy életművek értékelő elemzésekor magukból a művekből kiindulva igyekszik megfogalmazni a szövegek lehetséges jelentéseit számba vevő kérdéseket. Vagyis nem egy elmélet téziseinek bizonyítása miatt fordul az irodalmi alkotásokhoz, hanem épp fordítva, a művek megszólaltatása érdekében keresi meg azokat a teóriákat, megközelítési lehetőségeket, amelyek legadekvátabb módon képesek párbeszédet kezdeményezni az adott szöveggel. Nyelv- és szubjektumelméleti problémák (pl. az Adyt interpretáló tanulmányokban), a műfaji értelmezhetőség kérdései (az anekdotikus hagyomány modernséghez való viszonyát elemző írásokban), a retorikai olvasás lehetőségei (a Radnóti-életművét újragondoló szövegben) vagy a már részletesen érintett recepciótörténeti megközelítés mind a szerző széleskörű teoretikus érdeklődését és tájékozottságát érzékeltetik.

A sokféle irányból közelítő olvasásmód ellenére van azonban egy olyan szövegértelmezői módszer, amely szinte minden egyes tanulmány érvrendszerében központi szerepet játszik. Gintli Tibor írásainak döntő többsége az intertextualitás olvasási alakzatát hívja segítségül, s az egyes szövegek, de még az életművek egészének (újra)értékelését is valamilyen komparatív jellegű vizsgálat keretei között valósítja meg a szerző. Ezek egy része olyan párhuzamokra épül, amelyek maguknak az alkotásoknak a szöveg szintjén is jelzett utalásait kibontva tárják fel a művek egymást értelmező jelentéseit (pl. *Az Isten háta mögött* értelmezésekor), míg más esetekben a műfaji hasonlóság képezi az összehasonlítás alapját (pl. Cholnoky Viktor Trivulzio-ciklusa és Kosztolányi Esti Kornél-történetei kapcsán). Több ízben viszont nem a jelölt intertextuális utalások, hanem a szerző invenciózus ötletei vezérlik a szövegek párbeszédére épülő műértést (így válik többek között Márai *A Garrenek műve* című ciklusának értelmezőjévé a Krúdy-féle anekdotikus próza). Ez utóbbihoz tartoznak azok a tanulmányok is, melyek a kötetet jellemző szemléleti sokszínűségben az egyetlen vissza-visszatérő olvasási javaslatot foglalják magukba. Gintli ugyanis több szöveget (illetve életművet) is a kierkegaard-i filozófia kontextusában igyekszik szóra bírni: Ady líráját, *Az ember tragédiáját* vagy Krúdy szerelem-elbeszéléseit vizsgálva egyaránt a dán filozófus létértelmezésének különböző stádiumait igyekszik megfeleltetni az elemzett alkotások világképének. Nemcsak az gyengítheti azonban ennek az együttlvasásnak a hatékonyságát, hogy az ismétlődésből fakadóan kissé mechanikussá válik a párhuzamokra épülő szövegolvasás (ami persze a tanulmánykötet azon műfaji sajátosságá-

nak köszönhető, hogy az eredetileg különböző helyeken és akár évtizedes időbeli különbséggel megjelenő írások egymás mellé kerülnek), hanem az is, hogy ebben az esetben érzékelhető egyedül, hogy a filozófiai szöveg (mint elmélet) rátelepszik a szépirodalmi művekre, s így nem feltétlenül azok megértését segíti elő. Ezáltal pedig az a benyomásunk, hogy sokkal inkább a kierkegaard-i létszemlélet ismertetésének kiegészítőjévé válik a vizsgált alkotás (különösen az *Ady és Kierkegaard* című tanulmányban).

A kötetbe gyűjtött tanulmányok abból a szempontból is egységesnek mondhatók, hogy mindegyikükre jellemző egy olyan jól körvonalazott érvelési logika, amely pontosan követhetővé teszi az olvasó számára a szerzői gondolatmenetet. Gintli Tibor ugyanis az elemzéseket általában – a recepciótörténeti dilemmák alapján felvázolt – problémafelvetéssel indítja, melyet követően kerül sor az írás fő tételét jelentő hipotézis megfogalmazására. Az ezt kifejtő és bizonyító érvek sorozata után, a tanulmányok végén a szerző gyakran össze is foglalja az elemzés legfontosabb konklúzióit. Ez a szó legnemesebb értelmében vett pedagógiai attitűd (mely talán azzal is összefüggésbe hozható, hogy Gintli Tibor – mint azt az előszóban említi – éveken keresztül oktatott középiskolában is) teszi lehetővé, hogy az árnyalt fogalmi készlettel dolgozó, a felvetett problémákat összetett viszonyrendszerben láttató szövegek következtetései világosan követhetők az olvasó számára. Ilyen értelemben az *Irodalmi kalandtúra* nem öncélú kalandozás az irodalmi alkotások vagy az irodalomtudomány világában (mint azt a cím sejtetni engedné), hanem olyan útikalauz, amely egyfajta idegenvezetőként segíti az olvasót a már ismert(nek vélt) vagy még ismeretlen szövegvilágok felfedezésében. Nem az a célja tehát, hogy az olvasás során bebarangolt imaginárius tereket a maga teljességében megmutassa vagy részletesen körülírja. Ehelyett olyan tájékozódást segítő és támpontokat jelentő ismereteket igyekszik nyújtani, amelyekkel megpróbálja ismerőssé és sajátunkká tenni az idegen (szöveg)helyeket, úgy, hogy mindeközben az alaposabb megismerés örömeit meghagyja a kalandozó kedvű olvasóknak. (*Magyar Irodalomtörténeti Társaság*)

BARANYAI NORBERT

Állat van bent?

BÉNYEI TAMÁS: MÁS ALAKBAN. A METAMORFÓZIS LEHETSÉGES POÉTIKÁI ÉS POLITIKÁI

Izgalmas kérdés, hogy egy tudományos pálya milyen narratív vagy nem-narratív ábrázolási minták alapján gondolható el. Az önéletrajzi reprezentációs kötelmek óhatatlanul inkább organikus kibomlásként, vagy még inkább szisztematikus építkezésként gondoltatják el a tudományos kariert, de mi van akkor, ha olykor mégis inkább metamorfózisról, egyfajta – Béneyei Tamás itt ismertető könyve szerint is – reprezentálhatatlan és narratív sémák által ellenőrizhetetlen átalakulásról van szó?